

ТЕХНИКАТА И ХУМАНИЗМОТ

Во последните децении на нашиот век прашањата сврзани за техниката сè почесто се предмет на научна расправа меѓу хуманистички насочените творци на науката и со право може да се рече дека овие проблеми станаа тема на нашето време. Веднаш, сосема логично, се наметнува прашањето зошто толку многу се расправа за овие прашања, кога се знае дека техниката станала актуелен проблем од моментот кога човекот започнал да се служи со едноставното орудие, користењето на природните сили на водата¹ и ветерот, преку првата парна машина со чија примена започнала првата индустриска револуција. Познато е дека техниката настанала пред да се започне за неа да се расправа. Се знае дека техниката е нужна, би рекле егзистенцијална претпоставка за човекот, човековата непосредна дејност е поврзана со постоењето на техниката. Исто така се знае дека не може да постои човекот без посредство на техниката, без употреба на одредени орудии, како средство за приспособување на предметите во природата за своите потреби.² Првиот решителен чекор што го

Објавено во сп. „Погледи“, Скопје, бр. 3/1982.

¹ Во прилог на ова да го додадеме и тоа дека кога во античката епоха почнало да се остварува „невозможното“ — алатите да се движат без помошта на човекот како што е случај со изнаоѓањето на воденицата, оној забележителен настан, како што вели Маркс кога во работата водата го заменила физичкиот напор на човекот во мелењето жито бил пресретнат со воодушевување од современите што дошло до израз во стиховите на поетот Антипатрос (живеел во I век пред н.е.). Тој со занес пеел:

*„Нека се починат, о воденичарки
вашиите раце, спијте си слатко.*

Петелот попусто утрото ќе Ви го гласи!

*Вашата работа Део на нинфите им ја предал веќе,
сега по, коцката лесно си скокаат, и потресените оски
сосема спиците вртат наоколу тежок воденички камен.
Да си живееме како таковците ни, и без работа дарот
нека не радува кој што богињата еве ни ги даде“.*

(Marks-Engels, Dela, tom 21 (Kapital, I), „Prosveta“, Beograd, 1977, str. 361—362, par. 156).

² „Никакво производство не е можно без некакво орудие за производство. макар тоа орудие да е само раката. Никакво производство не е можно без минатиот, насобраниот (акумулиран) труд макар тој труд да е само онаа умешност која со повторуваните вежбања се собрала и концентрирала во рацете на дивјакот“.

одделува човекот од животинскиот свет е поврзано со изработка на извесни орудии, за приспособување на природата, според неговите потреби. Значи, човекот стапува во човечка заедница „со изработка на орудиијата. . . тоа се орудиијата за лов и риболов, првите служеле и како оружје“.³ Сепак сегашниот зголемен интерес за проучување на техниката и нејзините хуманистички аспекти во современите услови — во услови на техничката цивилизација има повеќе.

Пред сè, „денеска можеме да речеме дека техниката станала многу поважен фактор на животот отколку што можеше да се замисли пред еден век, но тоа е и затоа што техниката се преобрази: можеби повеќе отколку луѓето, таа денеска ги потресува општествените и политичките односи кристализирани во традиционалниот капитализам“.⁴ Би додале дека овие согледувања денес се однесуваат и за социјалистичките земји и за развиените, а уште повеќе и за неврзаните земји.

Улогата на техниката на сегашниот степен од нејзиниот развој е мошне голема за целокупниот развој на современото општество. Научно-техничкиот прогрес претставува најважен фактор на економскиот развој, на развојот на современите производни сили кои придонесуваат за зголемување на продуктивноста на трудот и ослободување на човекот од непосредниот физички напор во процесот на производството. Под непосредното влијание на сè побрзиот развој на науката, техниката и технологијата извршена е револуција во развојот на природните сили. Актуелноста на оваа проблематика произлегува и од фактот што денеска сме непосредни сведоци на брзиот развој на науката, техниката — накратко на сето она што го наречуваме научно-техничка револуција, научно-технички прогрес итн. Меѓутоа, досегашниот целокупен развој покажува дека не е можно да се случуваат револуционерни промени во една област на човековата дејност, а во друга да се стагнира, т.е. не е можно да не се случуваат револуционерни промени и во општествените односи.

За техниката во современото индустриско општество многу се зборува, пишува и истражува и затоа што денеска техниката е составен дел на човечкиот живот.⁵ Човекот во развиеното индустриско општество се раководи од правилото: „Ништо не работи со раката што може да се направи со машината“.⁶ Принципите на техниката ги проникнуваат општествените односи во целина. Техниката денеска никого не поштедува, така што дури и интимните односи на луѓето се раководени од принципите на техниката. Дури и поетите инспири-

³ Фридрих Енгелс: Улогата на работата во преобразувањето на мајмунот во човек, „Култура“, Скопје, 1960, стр. 15.

⁴ Pierr Naville: U susret automatiziranom društvu, „Školska knjiga“, Zagreb, 1979, str, 200.

⁵ „Во текот на последните 100 години автоматската и полуавтоматската машина заземала значајно место во нашите секојдневни работи; и ние сме склони на физичкото средство да му припишуваме цел склоп на навики и методи кој го создале и кој го следат.

(Lewis Mumford, Što je stroj, vo knjigata na Charles R. Walker, „Moderna tehnologija i civilizacija“, „Naprijed“, Zagreb, 1968, str. 27).

⁶ Marks-Engels, Dela, Tom 25, „Prosveta“, Beograd, 1978, стр. 459.

рани од техниката денеска за неа пишуваат песни.⁷ Секој денес кој живее во техничката цивилизација е соочен со техниката, со разни машини. Не е воопшто чудно што нејзиното влијание не може да го одбегне и уметноста. Во оваа смисла Мајаковски сметаше дека поезијата исто така е индустрија. Потешка и посложена од останатите, но сепак индустрија. Сè е подредено на индустријата и потрошувачката.

Понатаму, техниката станува проблем во современиот свет и поради тоа што човековата околина и условите во кои живее од корен се изменија. Во последните децении со силна брзина се развиваше нова технологија, бегајќи дури и пред нашата способност да се анализираат промените што ги предизвикуваат. Современиот свет е соочен со незадржлива експанзија на населението и производството, се создаваат градови — мамути, со своја транспортна и сообраќајна мрежа што ѝ бега на секоја контрола и незадржливо се шири како рак, со бучава од фабричките сирени кои на човека му го одзема мирот и со оцаци што блујат отров; околу нашата планета се обвива сè погуста наметка од смог, низ кое уште малку и на сонцето ќе му биде тешко да се пробие, се заматуваат реките, се заматуваат езерата, гасне животот во океаните, ги снемува рибите со кои се хранат крајбрежните населби, пестицидите и хербицидите, детергентите, сумпурот и оксидот, маслата, нафтата, материите наменети за уништување на штетните живи суштества ја трујат почвата на која човекот живее и водата што ја пие.⁸

Постојат и сфаќања дека за тоа нехумано дело е виновна техниката. Но, дали таа е вистинскиот извршител на злото, или, човекот кој што во трката за материјална благосостојба го уништува и она што може да му го обезбеди опстанокот — природата. Неа ја има прогласено за своја приватна градина и менува сè што ќе допре. Создавајќи услови за подобар живот создава и услови за престанување на животот. Во такви услови предупредува мислата на Фридрих Ниче: „Ве преколнувам, браќа мои, останете верни на Земјата“.⁹

Поради споменатите причини со егзистенцијалните проблеми на современото општество или поточно речено на модерната цивилизација и судбината на човекот во него, сосема оправдано, се занимаваат голем број мислители не само од областа на општествените науки, туку со нив се занимаваат и животно се заинтересирани и многу други познати научници чија преокупација главно им се природните науки. Согледувајќи ја тешката положба на човекот во современиот технички свет, тие се определуваат и за хуманата страна на нивните откритија. Во оваа смисла само да ги споменеме моралните дилеми во однос на науката и резултатите од неа изразени и искажани од голе-

⁷ Vidi Jure Kaštelan: Pjesnik i svijet stroja, sbornik „Humanizam i socijalizam“, „Naprijed“, Zagreb, 1963.

⁸ За овој проблем расправаа: Четврттата меѓународна конференција „Науката и општеството“ чија тема беше „Човекот и неговата околина“ во Херцег Нови 1971 година и Првата конференција на Обединетите нации одржана од 6 до 16 јуни 1972 година во Стокхолм. За оваа проблематика види повеќе во книгата на Rudi Suprek; „Ova jedina zemlja“, „Naprijed“, Zagreb, 1973 година.

⁹ Фридрих Ниче, Така зборувахе Заратустра, „Култура“, Скопје, 1978, стр. 3.

мите услови на нашата цивилизација.¹⁰ Тоа е сосема нормално бидејќи денеска човекот се наоѓа во чудна и мошне деликатна положба: од една страна тој мора да работи и да настојува да изнаоѓа современи технички средства за подобрување на својата иднина, од друга страна, пак, во исто време треба да се брани од агресивноста на формите и средствата што самиот ги пронашол. „Човечкиот ум стои беспомошен и збунет пред својата сопствена творба“.¹¹

Тоа пак, од своја страна, доаѓа оттаму што „прогресот постојано наметнува усовршување на организацијата на животот, а самата организација, колку и да била пожелна и неизбежна, содржи тенденција за свикнување на животот спрема механичкото, т.е. спрема нечовечкото“.¹² Поради тоа, не е ни најмалку чудно што човекот чувствува сè поголема потреба да зборува за техниката како за проблем кој денеска доминира во неговиот живот. Прашањето на техниката доби ва во својата тежина кога се знае дека денеска дури и способноста и современоста на едно општество се мери со неговите можности и брзината на прифаќањето и промената на најновите технички достигнувања.

Присутно е уверувањето дека човештвото се наоѓа на судбоносната пресвртница, дека „се наоѓаме на едно распаќе“.¹³ Човештвото се наоѓа на прагот на еден нов материјален свет на суперепохални промени кои можат од основа да ги изменат сите димензии на човечкиот живот. Во крилото на општеството, се создаваат нови моќни производни сили, созреваат новите човекови потреби. Но, истовремено на површината на општествата можат да се согледаат стари социјални односи, интереси, кои во нив се инвестирани, да се одржи цивилизацијата која не одолеала на забот на времето.¹⁴ Тоа будење на спротивностите во самото срце на општеството, тој конфликт меѓу старата и новата цивилизација, кој нема да се смири, го претвара современото општество во вистинско вулканско тло. Или како што тоа добро го рече Радован Рихта, цивилизацијата е на распаќе, бидејќи научно-техничката револуција како универзална и радикална промена на производните сили на општеството, на човекот како општествено битие му отвора нови димензии и можности за творечко самопотврдување.

Научните откритија и радикалните промени во областа на техниката целиот живот на човекот го прават подинамичен. Го ставаат во положба постојано да трага за новото и непознатото. Истовремено целата сфера на човечкиот живот влегува постепено во движењето

¹⁰ Во Линдау, Западна Германија е одржан годишниот состанок на добитниците на Нобеловата награда за физика. Главна тема на разгледување била „Технологијата во служба или на несреќа на човештвото“. Нобеловците биле едногласни и сложни во осудата на користењето на техничките изуми кои не се наменети за директно унапредување на човековата благосостојба и безбедноста. (Политика, 7. VII. 1973 год. Београд).

¹¹ L. Morgan, Prvobitno društvo, cit. spored Marks-Engels, Dela, tom 32, „Prosveta“, Beograd, 1978, str. 140.

¹² Ivan Kuvacić: Marksizam i funkcionalizam, „Komunist“, Beograd, 1970, str. 5.

¹³ Erih From: Revolucija nade „Grafos“, Beograd, 1972, str. 9

¹⁴ Vidi Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Institut fakulteta političkih nauka, Beograd, 1969, vo uvodot.

на цивилизацијата како нов динамичен фактор. Меѓу човекот и неговите дела се разви сложена дијалектика, чии пресврти доведоа до апсурдноста на традиционалните рамки на животот, и истовремено, започнува да ги надминува. Се менуваат дотогашните општествени вредности, а се создаваат нови дотогаш непознати за човештвото.

Современиот прогрес на техниката започнува да навлегува во основните димензии на човековата егзистенција, засекогаш присутни во индустрискиот развој: „Во начинот на работата и животот, во интеракцијата меѓу човекот и природата, во структурата на личноста и меѓучовечките односи“.¹⁵

Техниката како составен дел на секојдневниот живот се вовлече во сите негови клетки и сосема е нормално што кај човекот предизвикува одредени морални дилеми. Но, тие дилеми можат да се однесуваат и за земјите кои немаат доволно развиена индустрија за да можат да обезбедат исхрана на луѓето. Човекот во почетокот бил оправдано горд зашто со помошта на својот разум изградил материјален свет кој во стварноста ги надминал дури и сонштата и визиите на самовилските приказни и утопии. Таквиот развој му овозможи на човечкиот род да обезбеди материјални услови потребни за вистински живот. Проблемот на производството кој бил проблем на минатото начелно е решен. Во услови на поголемо присуство на техниката во производството човекот може да види дека идејата за приспособување на природата за задоволувањето на човековите потреби не е повеќе сон туку реална можност. Па сепак и покрај тоа што човекот во современото индустриско општество ги задоволил потребите за материјални добра не се чувствува човечки. Тој е збунет од брзиот технички прогрес.¹⁶

Оттука воопшто не треба да не чуди што постои интерес за проучување на човекот во современото општество со конкретна определба на неговото ослободување. Одговорот што го дадоа софистите — дека човекот е „мерка на сите ствари“ — е актуелно и во современата филозофија, антропологијата и социологијата, и тоа значи обид да се определи и местото на човекот во светот кој живее, да се определи активниот однос на човекот према неговата средина што ја одредува доколку има такви можности. „Така грижата за човекот е нешто што произлегува од самиот карактер на научно-технолошката револуција, од објективниот процес на производството.“¹⁷ Но, и од

¹⁵ Radovan Ritha i saradnici: Civilizacija na raskršću, „Komunist“, Beograd, 1972, str. 41-42.

¹⁶ „Додека неговата моќ над материјата расте, тој во исто време, се чувствува немоќен за својот индивидуален живот и во општеството. Додека создава нови и подобри средства за совладување на природата, тој во исто време се заплеткува во мрежата на тие средства и ја губи визијата на единствената цел која на тие средства им дава значење — самиот човек. Додека станува господар на природата, истовремено тој станува и роб на машините создадени од неговите сопствени раце. Покрај сето свое знаење за материјата, тој не знае за најважните и најфундаменталните прашања на човековото постоење: Што е човекот, како треба да живее и како огромната енергија во човекот може да се ослободи и продуктивно да се употреби.“ (Erich From: Čovjek za sebe, „Naprijed“, Zagreb, 1966, str. 16).

¹⁷ Јонче Јосифовски: Можности и дилеми на цивилизацијата, Погледи, 4/1970, Скопје.

општествените односи во кои човекот живее. Во оваа смисла еден класен пристап кон овие проблеми мора да постои.

Во право се оние кои истакнуваат дека повторното истакнување на антрополошките¹⁸ проблеми кои во филозофијата поставени пред повеќе од дваесет столетија и враќањето на современата филозофска и социолошка мисла кон Сократ и неговото учење покажува дека и покрај гигантските постигнувања на техниката и воопшто природните науки (физиката, хемијата, астронаутиката, математиката) во најново време кибернетиката и воопшто појавата на научно-техничката револуција, човекот сè уште останал голема загатка. Постои една мошне чудна состојба со која се соочува човекот на современото општество. Напорите да владее со природата и нејзините сили, да владее со космосот, но често пати не е во состојба или не е моќен да ги согледува своите сили, својата моќ и немоќ во решавањето на егзистенцијалните проблеми на своето време. Човекот денес сè помалку е зависен од природата, а сè повеќе зависен од техниката и другите луѓе.

Во епохата на современото индустриско општество поради нерамномерниот развој на природните и општествените науки современиот човек живее во сенката на една голема нерешена дилема која може да биде кобна за судбината на денешната цивилизација и која, дури без обзир на крајните можни последици, претставува постојан извор на неспокојство и несигурност во животот и на поединецот и на целиот народ. Станува збор за огромно нараснатите противречности и расчекореност меѓу обемот во кој организираниите човечки заедници господарат со природните сили, енергиите и степените во кои луѓето во тие исти заедници се во состојба ефикасно да ги контролираат сопствените општествени односи и со тоа и начинот на употребата на материјалните сили и потенцијали можат да бидат искористени како за ослободувањето на луѓето од ограниченоста на примитивниот живот, така и за нивното поробување, како за благосостојбата на човекот, така и за неговото уништување. Во ваквата состојба на современото човештво воопшто не треба да не зачуди изјавата на еден генерал кој рекол дека нашата епоха е епоха на „нуклеарни гиганти и етички малолетници“.¹⁹

Новонастанатата општествена историска ситуација обусловена од научно-техничката револуција ги изменила условите на човечкиот живот. Ги изменила неговите материјални можности, а менувајќи ги нив го преобразила и човечкиот труд, неговото слободно време, неговата моќ и границите на таа моќ кога станува збор за луѓето и човечката заедница, воопшто, ги преобразила средствата за производство исто како и карактерот на образованието и културата. Со еден збор техниката и науката измениле сè што е во врска со егзистенцијата

¹⁸ За порастот на интересот за антрополошките прашања а посебно за прашањето со филозофска основа М. Шелер вели: „Смеам со определено задолжителство да утврдам дека денешка проблемите на филозофската антропологија стапиле во средиштето на целата филозофска проблематика, и исто така, дека далеку ги надминува стручните филозофски кругови, биолозите, мелицинарите, психолозите и социолозите работат на новата слика за сложеноста на човековото битие“ (М. Шелер: Положај човека у космосу, Сарајево, 1960, во предговорот).

¹⁹ Vidi Najdan Pašić: Klase i politika, „Rad“, Beograd, 1968.

на човекот, затоа на некој начин требаше да се објасни револуционерното движење кое започна со победоносното ширење на техниката по целиот свет — и во развиените и во неразвиените земји. Така прашањето за суштината на техниката, нејзината вредност за човекот полека, но сигурно, достигнало до средиштето на општото внимание.

Сознанијата покажуваат дека иднината на сите цивилизации е тесно поврзана со начинот со кој човекот ги употребува и злоупотребува моќните средства на модерната технологија. Дали техниката не води во катастрофа или кон хуманизам и благосостојба. Понатаму цивилизација ќе мора да се соочува и со еден често присутен проблем со начините на кои модерната техника по пат на автоматизацијата влијае на човекот и вредностите што тој ги создава. Феноменот техника и како проблем и како значајна категорија на современата цивилизација се наметнува со сета сериозност не само затоа што е значаен за натамошниот општествен развој, туку и поради тоа што денеска проблемот на човековата човечност, хуманизацијата на личноста се поставува во сè и над сè.

Тоа значи дека светот не е повеќе статичен и стабилен, тој, се наоѓа во бурна преобразба. Се наоѓа во фаза на голема трансформација. Поради големите научни откритија и крупните технички пронајдоци светот е посложен. Комуникативноста меѓу луѓето многу се развила, па информациите за значајните настани за целата земја се пренесуваат во часот на нивното случување. Можностите за производство многу пораснале во однос на периодот кога техниката не била доволно развиена. Човекот како резултат на техничкиот прогрес бил ослободен од принудната физичка работа. Техниката создаде услови силата на човековите мускули да ја замени силата на машините. Во ослободувањето на човекот од ропскиот ниско-продуктивен физички труд, техниката, човековото опстојување го издига на повисоко ниво и го ослободува од робувањето на обичните секојдневни потреби, создавајќи, притоа, можности за полидимензионално човекување на целото општество. Техниката придонесе да се раздвижи стабилноста на „старите добри времиња“ и еден свет кој бил многу материјално ограничен, во кој многу се умираше, мачно работело и кусо живеело.

Се појавуваат нови средства за производство, настануваат нови производни сили, а со тоа исчезнуваат старите професии и занимања, а се јавуваат нови. Науката и техниката се јавуваат како средство со чија помош човекот ги зголемува производните можности на своите раце и својата глава. Тие се продолжувач и развој на неговата телесна и духовна вештина, тие се органи кои човекот ги создал за да може на повисоко ниво да делува и да ја менува природата.

Меѓутоа, техниката создавајќи услови за ослободување на човекот од принудата на ропскиот труд ги загрозува основните негови вредности. Со оглед на тоа што науката, техниката и технологијата не дејствува надвор од општествените односи, тие не можат самостојно да дејствуваат ни позитивно ни негативно. Тоа зависи од општествените услови во кои се применуваат. Поради тоа, можни се и негативни ефекти на располагањето со науката и техниката, кога тие

се монопол на капиталот и на технобирокуратските управувачи кои го отуѓуваат работникот од условите и средствата за работа и од управувањето со општествената репродукција и ја заоструваат спротивноста меѓу умствениот и физичкиот труд. Таквиот монопол на науката и техниката има истовремено и негативни последици за положбата на земјите во развој, зашто го продлабочуваат јазот меѓу богатите и сиромашните земји и народи.

Човековата личност се најде пред современата техника, во услови на најголема можна специјализација и определени задачи во процесот на работата, кои се неизбежна последица на сè поголема поделба на трудот и специјализација. Човештвото на тој начин се најде, од една страна, во длабока и непрекината потреба да ги развива своите производни сили и да ја зголеми продуктивноста на трудот, со што, недвосмислено создава за себе сè повеќе употребни вредности, го олеснува животот и станува побогат. Од друга страна, пак, остварувајќи ја таа цел, личноста на човекот, а посебно онаа на работникот покрај машината, трпи разни непријатности и негативни последици од постојните технички услови. „Машината се приспособува кон слабоста на човекот, за да го претвори слабиот човек во мамина“.²⁰ Човекот, значи стана роб на машината, како што е, исто така, и роб на поделениот труд, на приватната сопственост, на капиталот, парите, индустријата и целата техничка цивилизација. Развивањето на производните сили кој завршува со капиталистичката примена на техниката, според тоа, не го изградува работникот и во духовна смисла туку ја истакнува неговата инфантилност и дебилност.²¹ Поради тоа и се јавило прашањето: не се дава ли за постојниот технички прогрес и евентуалната лична благосостојба преголема цена? Дали сето тоа што го донесува техничкиот прогрес е добро или лошо? Дали секој нов изум и развој на техниката ја зацврстува нашата безбедност, благосостојбата, мирот и хармонијата меѓу луѓето? Тоа е старо прашање за односот на техниката, човечноста и среќата.

Поттикнувана од развојот на техниката, се појавила „технолошката цел“ на човештвото. Таа се состоела во тоа „на поединецот да му се одземе што поголем дел од работата и да ја натовари машината“.²² Со тоа започнува нов силен продор на човекот во законитостите на природата. Незамисливо е денеска да се биде без тоа средство — машината. Тоа би значело човекот да стои разоружан пред моќта на природата. Но, постои и спротивна опасност, ако на тоа средство кое човекот го создал допушти човекот да го направи додаток кон неа. Со тоа едно ропство би се заменило со друго. Стварите што машината ги создава би го држеле човекот како свој, а овој би „ја изгубил сопственоста над самиот себе“.²³

²⁰ Маркс-Енгелс: Од раните трудови, „Култура“, Скопје, 1961, стр. 324.

²¹ За ова види повеќе Kostas Axelos, Marx penseur de la technique, Les éditions de minut, Paris, 1961, стр. 79.

²² Osvald Špengler: Čovjek i tehnika, Zbornik, „Čovjek i tehnika, Zagreb, 1944, стр. 67.

²³ Erih From: Zdravo društvo, Beograd, 1963, стр. 133.

Тогаш природно се наметнува прашањето како да се воспостави рационален однос меѓу човекот и техниката? Во оваа смисла потребно е, пред сè, да се нагласи дека проблемот за односот на човекот спрема техниката не е измислен ниту зголемен. Тој навистина, и „денеска повеќе ги преокупира луѓето отколку сите ветувања за економиката на поголемо изобилство што ги дава новата технологија²⁴ Техниката пред човештвото постави големи социјални, политички, етички и низа други проблеми, па е потребно што побрзо да се испита „како да се намалат човечките жртви на оваа втора индустриска револуција“.²⁵

Прашањето за актуелноста на техниката и хуманизмот се поставува и заради научното одредување на техниката и човекот на сегашната фаза во развојот на општеството, бидејќи на овој план постојат различни пристапи во разгледувањето на оваа значајна и актуелна проблематика како и различните интерпретации на Марксовото учење за улогата на техниката и човекот во структурата на современите производни сили.

KOSTA KOSTOV

TECHNICS AND HUMANISM

SUMMARY

Scientific discoveries and radical changes in the technical field have made more dynamic a complete life of the people. They have put a man into position to search permanently for the new and the unknown. Technics is entering the basic dimensions of human existence. A complex dialectics has been developed between the man and his deeds and these changes made the traditional frames of life an absurd so in the same time a man starts exceeding them. Social values valid up to now are changing and new ones which have been unknown to the mankind before are being created now.

In that sense a question is raising about the meaning and essence of the progress. Namely every technical progress does not necessarily mean a social progress as well. A social progress is made only when e technical progress contributes to new social values. A problem of humanistic aspects of technics has been treated. An actualization of humanization and technical progress in the sense of how much a progress contributes to the manifestation of humanity and against all kinds of alienation of man is necessary to make.

²⁴ A. H. Raskin: Bojazni od automacije, vo knjigata na Charles R. Walker: „Moderna tehnologija i civilizacija“, cit. delo str. 320.

²⁵ Исто, стр. 320.